't niet eeniglijk aan uw zenuwen, maar tot in 't diepst van uw hart, hoe ge innerlijk wordt geschokt en als uiteengerukt wordt, zooals voorheen nimmer. Doch hierbij is dit nu juist het al uw jammer overwinnende, dat wat plaats grijpt van zoo bovenmenschelijke afmetingen is, dat ge 'tzelf gevoelt, hoe niet de mensch hiervan den uitslag in zijn hand heeft, maar hoe de geloovige ziel ten slotte in stille aanbidding nederknielt, om eeniglijk de majesteit van zijn God te bewonderen, en met een zielsinnig Amen te antwoorden, als de Almachtige 't ook u aan uwe ziel betuigt: »Mijn Raad zal bestaan, en ook in alles wat thans uw ziel spant, zal Ik, uw God, *mijn* welbehagen doen."

Dr. A. K.

„Ik zal in mijne getrouwheid niet feilen".

[OUDEJAAR 1918.]

> Maar mijne goedertierenheid zal Ik van hem niet wegnemen, en in mijne getrouwheid niet feilen. Ps. LXXXIX : 34.

Zoo ge als kind van uw God ook ditmaal den avond van het Oudejaar doorleven moogt, zal ook nu tweeërlei gewaarwording zich van uw zielsleven meester maken. Dank zal in u opleven voor de genade, die u van uw God geschonken werd, maar tegelijk zult ge de zelfaanklacht in u voelen opkomen over wat ge ook in het nu afgeloopen jaar tegenover uw God te kort kwaamt.

Laat ons het beste onderstellen, en neem aan, dat ge in dit bange jaar u nauwer en inniger aan uw God verbonden hebt gevoeld, dan voorheen. Het mag toch ondersteld, dat de spannende ernst der tijden ook u van veel weerhield, waarin ge anders licht waart uitgegleden. Het was zulk een angstig en zulk een aangrijpend jaar, dat ge van veel afliet, waarin ge anders vaak gestruikeld hadt. Uw bidden droeg in een jaar als nu achter u ligt, vanzelf een ernstiger karakter. De vreeze die ook u omringde, weerhield u van veel, dat anders misschien in onbedachtzaamheid op een zondig uitglijden ware neergekomen. Zonder vreeze van te vergaande zelfverootschuldiging mag aangenomen, dat het nu doorworstelde jaar niet een der onheiligste van uw leven is geweest. Maar ook al mocht deze ernstige levensopvatting ten volle bij u zijn doorgegaan, bij het nu terugzien op wat achter u ligt, trekt toch geen ander gevoel dan van teleurstelling door uw ziel, en komt ook nu uw eigen zelfbesef het u aanzeggen, in hoe jammerlijk veel ge in uw denken, in uw spreken, in uw doen en in uw nalaten voor het heilig oog van uw God zijt tekort geschoten. Allicht iets minder dan in vorige jaren, maar toch altoos nog, bij uw roeping als kind van uw God vergeleken, nog zoo pijnlijk veel. Ge zult danken kunnen, dat ge dit jaar meer dan voorheen voor lichtzinnigheid bewaard zijt, maar toch knielt ge op den avond van het Oudejaar weer met de bittere erkenning van uw tekortkomingen voor uw God neder, voelt ge, dat 't ook nu toch weer op genadige vergiffenis voor u aankomt, en doordringt, ja overmeestert u ook nu het aangrijpend zelfbesef, dat het ook thans voor u eeniglijk hangt aan de machtige tegenstelling tusschen de alles verzoenende genade van uw God en de diepe zelfverootmoediging van uw innerlijk gemoedsleven.

Daarom blijft de sprake Gods, die in Psalm 89 tot Israel uitging, ook voor ons nog altoos de diep aangrijpende toon, als er weer een jaar voleind is, en zoo straks een nieuw jaar staat in te gaan.

Hard en zonder sparen greep God Almachtig zijn Israel in zijn afdoling en in zijn afwijking aan. »Ik zal hun overtreding met de roede bezoeken, zoo heet het, en hun ongerechtigheid met plagen«, doch over hun zoo diep insnijdende veroordeeling gaat toch ook hier het woord der profetie weer in vaster toon op de Verbondstrouwe terug, en heet het dan: »Maar Ik zal mijn verbond niet ontheiligen, en hetgeen dat uit mijn lippen gegaan is, zal Ik niet veranderen". En het is dit teedere genadewoord, dat ook ons de ziele weer opheft. Vooral op den avond van het Oudejaar drukt ons ons schuldbesef over wat we in het afgeloopen jaar te kort kwamen en in ons gansche optreden aan Gods eere onthielden, doch zoo die zelfaanklacht oprecht mag wezen, wordt 't kind van God toch ook altoos gewaar, hoe zijn God hem opzoekt, hem tegemoet treedt, en er toe bewegen komt, om in de Bondstrouwe van zijn God straks den vrede voor zijn zielsleven terug te vinden.

Die twee gewaarwordingen stuiten dan, vooral op zulk een ernstigen avond, zoo indruischend op elkander. Van de ééne zijde, dat we nooit zoo sterk als juist op den Oudejaarsavond onze zelfaanklacht en onze zelfveroordeeling gevoelen, maar dan ook anderzijds, dat we juist op dien avond van het Oudejaar machtiger dan ooit de Bondstrouw van onzen God op ons voelen aandringen, om 't ons niet in te fluisteren, maar in te prenten en als in 't hart af te drukken, dat Hij ons niet doet naar onze zonde, maar naar de trouw van zijn heilige belofte en naar wat Hij om Christus wille voor ons zijn kan en wil.

Het druischt dan in ons innerlijk zielsleven tegen elkaar in. Zelven gevoelen we op zulk een Oudejaarsavond sterker nog dan anders de zelfaanklacht, die ons voor onzen God veroordeelt, maar hoog daarboven uit gaat dan toch altoos weer de trouwe van onzen Verbondsgod, die 't ons betuigen komt: »Mijn goedertierenheid zal Ik niet van u wegnemen, en in mijn getrouwheid zal Ik niet feilen". Nooit vergoelijking, nooit een voorbijzien van het onheilige dat in ons sloop. Het ware, zoo ge u zulks inbeelddet, een miskennen in u van Gods heiligheid. Nooit en nimmer kan er ook maar een sprank van onheilig vuur in u opgloren, of ge deert er Gods heiligheid mede, en Gods toorn wordt er door opgewekt. En al moge het nu zijn, dat ge in den loop des jaars hierop niet altoos ingingt, en er vaak al te licht over heen gleedt, dit nu juist is het eigenaardige van de gesteldheid van uw ziel op den Oudejaarsavond, dat in die alles saamvattende ure al uw zelfontschuldiging wegglijdt, en van heel 't jaar dat verliep, zich uw onheilige gewaarwordingen als opeenhoopen om uw ziel aan te klagen. Maar dan ook, dat uit louter genade uw God tot uw innerlijk besef nadert, en u van zijn Verbondstrouw komt verzekeren. En al is 't nu, dat er helaas een zoo breede schare is, die zelfs op den Oudejaarsavond hiervan den diepen indruk niet ondergaat, en eer geneigd is, om van den Oudejaarsavond een jubelavond te maken, bij Gods kinderen is dit toch uitgesloten, en uitgesloten vooral in zoo bang en beklemmend jaar, als waarvan thans het einde ingaat.

Er is daarom ditmaal vooral in Gods kinderen een zoo innige behoefte aan de inwerking in hun ziel van Gods Verbondstrouwe, dat alle luchthartigheid van zelf wijkt en alle oppervlakkigheid door den ernst van het leven wordt uitgesloten, zoo zelfs dat de toevluchtneming tot de Verbondstrouwe van onzen God ditmaal vooral de zelfsprekende uiting van ieders zielsbesef is.

Aan wederkeerige getrouwheid hangt 't.

Het hangt aan de getrouwheid die van ons naar onzen God uitgaat, en aan de getrouwheid van onzen God te onswaart. Van die getrouwheid nu van onzen God te onswaart, betuigt de Heere zelf: »Ik zal Mijn Verbond niet ontheiligen en Mijne getrouwheid zal niet feilen«. Kon 't nu maar ook uit onze ziel betuigd worden: »o mijn God, al kostte het mij 't martelaarschap, mijn getrouwheid jegens U zal nimmer te kort schieten«. Doch juist hieraan faalt 't. Bij ons is elken dag de tekortschieting en de uitglijding, en als zich dan de heugenis van een gansch jaar opeenhoopt, en op den Oudejaarsavond onze ziel beschaamt, dan staat wat God voor ons wil zijn, en wat wij voor onzen God waren, helaas, al te scherp tegenover elkander. Bij onzen God dit gansche jaar door nooit anders dan de onwankelbare trouwe, die ons staande hield, en bij ons daartegenover elken avond weer de bede: »Vergeef ons onze zonde!«, om dan op den Oudejaarsavond ons zelven te verliezen in een smeeking die 't al omvat, ter afwending van schuld en zonde, die zich als bergenhoog tusschen ons en onzen God plaatst.

Doch juist hier treedt dan zoo zaliglijk onze Heiland in, die 't alles voor ons droeg, en ons van alle schuld bevrijdde, en ons in Zijn: »*Het is Volbracht!*« als den vrijbrief toereikte, om ons op dezen avond van 't Oudejaar, na niets sparende of vergoelijkte schuldbelijdenis, ten slotte toch de ziel weer in eeuwigen dank als verlost en vrijgemaakt tot onzen God op te heffen, en te danken voor de reddende, en alles verlossende, en ons weer zaligende genade, die den vrede in onze ziel doet terugkomen.

Zij 't zoo ook ditmaal, als de laatste kloklag van het Oudejaar de intrede van het dan komend jaar aankondigt. Door genade, door niets dan Verbondsgenade verlost en vrijgemaakt van wat achter ons lag, en eeniglijk door de Bondstrouwe van onzen God ook 't jaar dat nu komt, weer ingegluurd met kinderlijk vertrouwen, niet op ons zelf steunend, maar rustend in de hand van onzen God.

Dr. A. K.

Amsterdam, 27 December 1918.

De bekende Duitsche schrijver Walter Rathenau heeft aan het »Handelsblad« een schrijven ingezonden, waarin hij op ontroerende wijze de toekomst schildert, die het Duitsche volk wacht, wanneer de wraakzuchtige plannen tot uitvoering worden gebracht, die men thans in de pers der Entente beluistert.

Walter Rathenau is geen fanatiek Al-Duitscher. Gelijk hij zelf zegt, heeft hij nooit eenig onrecht, door zijn volk begaan, verzwegen. Reeds jaren van te voren heeft hij den oorlog zien komen en den diepen val voorspeld, die daarop voor Duitschland volgen zou. Trots alle hoon en spot, die hem ten deel viel, heeft hij de machthebbers van zijn land steeds tot verzoeningsgezindheid aangespoord. Hij verbloemt dan ook volstrekt niet, dat voor een groot deel de schuld van dezen oorlog aan deze machthebbers te wijten is, en hij erkent volmondig, hoe dwaas het Duitsche volk gehandeld heeft door deze machthebbers te gelooven en blindelings te volgen.

Maar al vergoeilijkt hij de schuld van Duitschland dus niet, hij komt toch tot alle volkeren en natiën om hun toe te roepen, dat de booze plannen, die thans beraamd worden, op niets minder dan een vernietiging van Duitschland zullen uitloopen.

Dat dit geen overdrijving is, dat metterdaad, wanneer deze wraakplannen doorgaan, het Duitsche volk volkomen te gronde gericht, als volk vermoord en vernietigd zal worden, dat van heel de hooge geestesontwikkeling van Duitschland niets zal overblijven, dat het een ontzield en in armoede wegkwijnend slavenvolk zal worden, wanneer het onder een nooit af te lossen schuldenlast zal gebukt gaan en alle mogelijkheid om economisch zich weer op te heffen, het zal ontnomen worden, toont hij zoo duidelijk aan, dat er wel niemand zal gevonden worden, die niet onder den indruk van deze droeve profetie van Duitschland's toekomst zal komen.

»Wij worden vernietigd, zegt hij, Duitschlands lijf en geest worden gedood. Millioenen Duitschers, die toch menschen zijn, worden in nood en dood, vaderlandsloosheid, slavernij en vertwijfeling gedreven. Een der intellectueelste volkeren gaat ten onder. Zijn moeders, zijn kinderen, zijn ongeborenen worden doodelijk getroffen".

En, wat het schrikkelijkste voor hem is, dit geschiedt niet door heidensche volken, niet »door fanatieke afgodendienaars, die meenden met zulke menschenoffers hun Moloch te verheerlijken, maar door Christenvolken, die in God en Christus gelooven, wier levenswetten op zedelijkheid berusten, die zich op menschelijkheid, ridderlijkheid en beschaving beroepen, die den vrede der gerechtigheid en den bond der volkeren verkondigen, die de verantwoordelijkheid dragen voor het lot der menschheid."

Nog hoopt hij, dat de wraakzucht, die het openlijk uitroept: dit volk moet sterven, wij willen geen mededinger hebben, ten slotte niet de overhand zal hebben, en dat de drie groote staatslieden: Wilson, Clemenceau en Lloyd George, die de beslissing in handen hebben, niet door die wraakzuchtige stemmen zullen worden meegesleept.

Maar indien het anders mocht wezen, dan zal, zegt hij, het toekomstige lot van Europa schrikkelijk zijn. Want nooit kan uit onrecht recht en geluk voortkomen.

Het sterkste bolwerk van Europa tegen de machten van het Oosten zal dan weggevallen zijn. De grens van Azie wordt naar den Rijn verplaatst. De ellende van den Balkan met zijn elkaar bekampende volken zal dan tot aan de Noordzee reiken. En een wanhopige massa zal zich legeren aan de grenzen der West-Europeesche volkeren, die niet met de wapenen, maar met de besmetting van het bolsjewikisme de volkeren bedreigt.

En niet alleen dat dit gevaar van buiten de overwinnende volkeren te wachten staat, maar nog een veel ernstiger gevaar dreigt hen van binnen. Een looden last zal op de komende geslachten drukken, omdat het geweten hun zal aanklagen, dat zij in koelbloedig overleg een der machtigste volkeren, dat God geschapen had om te leven, en dat nog jong en sterk is, onder den naam van gerechtigheid hebben gedood. De keten der schuld, die nu nog kan verbroken worden, zal dan onverbreekbaar de wereld omsnoeren. De twist en de strijd zullen in de toekomst nog verbitterder en menigvuldiger worden dan ooit te voren, omdat de volkeren zich bewust zullen zijn van het door hen gemeenschappelijk gepleegde onrecht.

Daarom roept hij het aan allen toe: »bedenkt wel, dat dit uur beslist niet alleen *over ons*, Duitschers, maar over *ons en u*, over *allen*.

»Wordt tegen ons beslist, dan zullen wij ons lot dragen en op deze aarde ondergaan. Geen klacht zult gij hooren. Toch zal deze klacht vernomen worden dáár, waarheen nog nimmer een klacht tevergeefs uit menschen ziel is opgestegen.«

Wij meenden dit aangrijpende woord ook tot onze lezers te moeten brengen, omdat Rathenau dit woord richt tot allen, geleerden, geestelijken van elke confessie, staatslieden en kunstenaars, arbeiders en burgers, opdat ieder zou weten, wat voor de toekomst niet alleen van Duitschland, maar van heel de wereld op het spel staat bij de beslissingen, die op de aanstaande vredesconferentie zullen genomen worden.

Laat men niet zeggen, dat Rathenau uit liefde voor zijn volk de toekomst al te donker inziet, want dat toch niet één staatsman aan zulk een vernietiging van Duitschland denken zal.

Wie leest wat in de Fransche pers geeischt wordt, wat bij de verkiezingscampagne in Engeland is gezegd en welke stemmen in Amerika opgaan, weet, dat van overdrijving geen sprake is.

Zooals eens te Rome, toen Carthago de machtige mededinger van Rome's wereldheerschappij was, de kreet opging: *Carthago delenda est*, d. w. z. Carthago moet verwoest worden, zoo gaat nu dezelfde kreet op tegen Duitschland. En het gevaar bestaat, dat de staatslieden, die over het lot der menschheid te beslissen hebben, door die gloeiende passie van volkerenhaat zullen worden meegesleurd.

Een klein land als het onze kan zeer weinig doen om het noodlot van Duitschland af te wenden. We staan zelf in gevaar, dat de hebzucht van een broedervolk ons berooven zal van ons eigendom. En elk tusschenbeidekomen ten bate van Duitschland zou de toch reeds zoo geprikkelde stemming der overwinnaars tegen toch ons volk nog erger maken.

Toch mag daarom in de pers niet gezwegen worden, evenmin als Groen van Prinsterer zweeg, maar zijn vlammend protest deed uitgaan tegen de op geweld gegronde en op verovering uitgaande machtspolitiek van Bismarck, ook al stond door die politiek Duitschland toen op het toppunt van zijn glorie en roem, en al beefde heel Europa voor den geweldenaar.

Zoo komen ook wij op tegen dit wraakzuchtig drijven, nu het tegen Duitschland zich richt, niet alleen omdat wij den ondergang van Duitschland, dat een der hoogstbegaafde volkeren is, een ramp voor de wereld zouden achten, maar bovenal omdat we als Christenen het als zonde veroordeelen, wanneer de andere natiën een volk, hetzij dan klein of groot, ten onder brengen en voor goed vernietigen willen.

De inaugureele natie van Prof. Dr. A. A. Van Schelven.

Zooals vlak voor de groote vacantie, Prof. Goslinga zijn interessante inaugureele natie hield over Koning Willem als verlicht despoot, met het gevolg, dat slechts zeer weinig studenten deze plechtigheid konden bijwonen, zoo is het ook gegaan met Dr. Van Schelven, die j.l. Donderdag zijn professoraat aanvaardde met een rede over den invloed op ons vaderland van de Zuid-Nederlandsche immigranten. De naderende Kerstvacantie had verreweg het meerendeel der studenten reeds naar huis gelokt. Wellicht zal daarin een wenk liggen voor een volgenden nieuwbenoemden hoogleeraar, om een gunstiger tijdstip voor zulk een plechtigheid uit te kiezen.

Van de rede door Prof. Van Schelven gehouden, geven we hier het korte persverslag weer:

Spreker begon met uiteen te zetten, waarom hij meende goed te doen zich op dit oogenblik niet te houden aan de daarvoor geldende usantie, een onderwerp van algemeen-bespiegelenden aard te behandelen. Om daarna het woord te voeren over: *De invloed op ons vaderland van de Zuid-Nederlandsche immigratie van het laatste kwart der 16e eeuw*; van de Vlamingen en Brabanders die — na Parma's voorspoedige veldtochten van 1578/85 — de wijk namen naar het noorden.

Dit reeds meermalen besproken verschijnsel is tot nog toe bijna uitsluitend van de biografische zijde aangevat. Naar het inzicht van Dr. van Schelven was dat echter niet de ware manier. Vandaar dat hij het wilde trachten te benaderen langs een anderen weg. N.l. door bespreking der verschillende gebieden, waarop de exulanten zich bewogen hebben.

De traditioneele schildering der immigratie op 't gebied van handel en zeevaart is rijk aan rood en goud. Maar tevens vrij sterk geflatteerd. Gelijk spreker trachtte aan te toonen is er veeleer reden om te vermoeden, dat in deze de immigranten door de Noordelijken op sleeptouw zijn genomen, dan dat het tegenovergestelde het geval is geweest. Slechts in één opzicht hebben de eersten waarschijnlijk de leiding gehad. N.l. daarin, dat zij de gemoederen trachtten warm te maken voor grootsche concepties.

Op nijverheidsgebied was de gang van zaken heel anders, Rotterdam kwam — industrieel gesproken — door hen er weer boven op. Leiden bezorgden zij door hun bekwaamheid in de wolle, weverij, Haarlem door hun damast- en linnenfabricage een beroemden naam. En Amsterdam kreeg door hun overkomst tal van nieuwe industrie-branches, vooral op het gebied van de kunstnijverheid.

De vraag hoe de vreemdelingen hier werden ontvangen, bracht tot bespreking van den tegenzin, die bij een deel der oorspronkelijke bevolking van deze gewesten tegen toelating van het uitgewekenenelement in de regeeringsfuncties heeft bestaan. Oppervlakkig gezien was dat een streven naar handhaving der privileges. Maar inderdaad — toonde spreker — zat er veeleer antagonisme in tegen de voorkeur, die de ballingen in politicis voor de Unie-partij aan den dag legden, tegen hun afkeer m.a.w. van het particularisme der Hollandsche regenten.

Daarna kwamen godsdienst en kerk ter sprake. In dit verband demonstreerde spreker uit de letterkundige en politieke geschriften van dien tijd, uit de pamfletlitteratuur en uit de feiten, hoe de vreemdelingen in vele opzichten een stut voor het Calvinisme en taaie verdedigers van de zelfstandigheid der kerk zijn geweest.

Eindelijk werden uit al dat voorgaande eenige conclusies getrokken. En toen volgden de gebruikelijke toespraken.

Prof. Van Schelven heeft gebruik gemaakt van de rijke kennis, die hij zich door zijne studiën van dit tijdvak verworven had, om een interessant beeld te teekenen van den invloed, dien deze vluchtelingen uit Zuid-Nederland op ons vaderland hebben uitgeoefend. Meer dan éene onjuiste voorstelling, waardoor die invloed overdreven was voorgesteld, werd door hem verbeterd, maar tevens deed hij uitkomen, hoe groot de beteekenis dezer besliste Calvinisten is geweest voor de staatkundige en kerkelijke toestanden in ons vaderland in het begin der 16e eeuw.

Voor deze belangrijke bijdrage voor de kennis niet alleen van onze vaderlandsche geschiedenis, maar ook van de geschiedenis van het Calvinisme in Nederland, zijn we Prof. Van Schelven dankbaar. Er sprak uit deze oratie niet alleen de behoedzaamheid en voorzichtigheid van den echten geschiedvorscher, die zich zelfs door de meest algemeen aangenomen voorstellingen niet laat meesleepen, maar ze eerst toetst en keurt aan de feiten, zooals deze uit de bronnen bekend zijn geworden, maar ook een warme sympathie voor de Calvinisten, die als ballingen in ons land kwamen en voor ons volk tot zulk een zegen zijn geweest.

De promotie van Dr. Buitendijk.

De promotie van den heer Buitendijk, lector aan de Vrije Universiteit in de Biologie, die aan de Utrechtsche Hoogeschool tot doctor in de geneeskunde promoveerde met een proefschrift, dat handelt over: *proeven over gewoontevorming bij dieren*, is ook voor de Vrije Universiteit, die door haar physiologisch laboratorium den heer Buitendijk tot deze proeven in staat stelde, een oorzaak van blijdschap.

Niet alleen toch, dat deze promotie cum laude geschiedde, maar ook de aankondiging, die nu reeds van dit proefschrift in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verscheen, toont hoe de Vrije Universiteit in dezen lector een uitnemende kracht bezit. Naar het oordeel van bevoegden is deze dissertatie dan ook veel meer dan een gewoon proefschrift, is ze veeleer een standaardwerk over dit onderwerp, dat zeer hooge wetenschappelijke waarde bezit. Naar wij vernemen, zal het dan ook te Utrecht als leerboek worden ingevoerd.

We wenschen Dr. Buitendijk met deze schitterende promotie van harte geluk.

Niet juist.

Naar men van bevoegde zijde ons mededeelt, is de voorstelling, welke ons gegeven was van een Kerkeraad, die aan een anderen Kerkeraad een huwelijksbevestiging verboden had, niet juist geweest, maar heeft de zaak zich geheel anders toegedragen, dan onze berichtgever ons gemeld had. De Kerkeraad, bij welken deze huwelijksbevestiging was aangevraagd en die ze eerst had willen toestaan, was, na inlichtingen van den anderen Kerkeraad verkregen te hebben, geheel uit eigen beweging op deze beslissing teruggekomen, om redenen, die hier niet behoeven vermeld te worden.

Al hebben we met opzet de namen van de bedoelde Kerkeraden verzwegen, toch haasten we ons deze tegenspraak op te nemen en daarmede tegelijk onze verontschuldigng aan te bieden aan den Kerkeraad, wien deze blaam gold. We meenden, dat onze berichtgever, die zelf lid van den Kerkeraad was, betrouwbaar was, en hij bleek dit achteraf niet te zijn. Een les om voortaan met het afgaan op zulke berichten voorzichtiger te zijn, ligt hierin zeker opgesloten, en we zullen die les ter harte nemen.

Is de Hervormde Kerk een schijnkerk?

VI.

Gaan we thans na, wat we onder een *schijnkerk* te verstaan hebben, dan moet in de eerste plaats worden opgemerkt, ten einde begripsverwarring te voorkomen, dat *schijnkerk* en *valsche Kerk* niet hetzelfde is.

Het begrip »schijnkerk" was bij onze vaderen onbekend. Zij spreken in Artikel XXIX van onze Confessie alleen van de *ware* en de *valsche* Kerk en geven de kenteekenen aan, waaraan deze beide soorten van Kerken te onderkennen zijn. Gaat men in dit Artikel de beschrijving van de valsche Kerk na, dan behoeft het wel geen betoog, dat daarbij bepaaldelijk gedacht is aan de Roomsche Kerk. Elke trek toch, waarmede hier het beeld der valsche Kerk geteekend wordt, is aan de Roomsche Kerk ontleend, zooals deze in de voorstelling onzer vaderen leefde. Het was deze Kerk die »zich zelf en haren ordinantiën meer macht en autoriteit toeschreef dan den Woorde Gods en zich aan het juk van Christus niet wilde onderwerpen; die de Sacramenten niet bediende, gelijk Christus in Zijn Woord verordend heeft, maar daaraan af en toedeed; gelijk als het haar goeddacht; die zich meer op de menschen dan op Christus grondde; en die degenen vervolgde, die heiliglijk naar het Woord van God leven en haar bestraffen vanwege hare gebreken, geldgierigheid en afgoderijen«. Al werd de naam der Roomsche Kerk hier niet uitdrukkelijk genoemd, dat heel deze beschrijving van de valsche Kerk aan de Roomsche Kerk haar oorsprong dankt, zal wel niemand ontkennen. Het beeld van de ware Kerk kon aan de Schrift ontleend worden; dat van de valsche Kerk niet, omdat er in de dagen der Apostelen nog geen valsche Kerk bestond. Hoogstens kan men zeggen, dat evenals het licht de schaduw en de positieve de negatieve reeks bepaalt, zoo ook het beeld, dat de Schrift van de ware Kerk ons teekent, tegelijk, wanneer men het omzet in het tegendeel, het beeld der valsche Kerk ons geeft. Is de ware Kerk zij, die alleen aan Gods Woord alle macht en autoriteit in de Kerk toekent en Christus als den eenigen Koning der Kerk eert, dan is de valsche Kerk zij, die aan hare ordinantiën meer macht toekent dan aan Gods Woord en zich meer op menschen dan op Christus grondt. Draagt de ware Kerk zorg de sacramenten te bedienen naar Christus instelling, de valsche Kerk doet daaraan af of toe naar haar goedvinden. En gebruikt de ware Kerk de tuchtoefening tegen degenen die onheilig leven, de valsche Kerk misbruikt de tucht juist tegen dengene, die heiliglijk naar Gods Woord wil leven.

Intusschen heeft men hierbij wel in het oog te houden, dat al neemt onze Confessie de tegenstelling absoluut, d.w.z. al spreekt ze alleen van de *ware* en de *valsche* Kerk, hiermede toch allerminst bedoeld is, dat in de werkelijkheid geen verschil in graad bij beiden zou voorkomen. Dat de Luthersche Kerk een ware Kerk van Christus was, werd door onze vaderen nooit ontkend, evenmin als ze dit zouden ontkend hebben van de Engelsche Episcopaalsche Kerk, ook al spraken ze tegelijk uit, dat in deze beide Kerken veel gebreken en misstanden gevonden werden. De hierarchische inrichting van de Episcopaalsche Kerk in Engeland en de overheids-heerschappij in de Lutherssche Kerk deden aan de heerschappij van Christus als Koning der Kerk te kort. Aan de zuivere prediking van het Evangelie ontbrak in beide Kerken nog veel, en wat de bediening der sacramenten betreft, was menig superstitieuse ceremonie uit de Roomsche Kerk behouden. En wat de tucht aangaat, zoo werd deze vooral in de Lutherssche Kerk schier geheel verwaarloosd of ze richtte zich tegen de Calvinisten, die zeer scherp werden vervolgd in Luthersche landen. Maar al is vooral ten opzichte van de Luthersche Kerk daarom wel eens de vraag gerezen, of deze Kerk nog wel als een *ware* Kerk van Christus beschouwd kon worden en of zij geen valsche Kerk moest heeten, toch hebben de Gereformeerden, over het algemeen genomen, de Luthersche Kerk als zusterkerk erkend, omdat deze Kerk de hoofdwaarheden van het Evangelie vasthield en, ook wat de sacramenten betreft, toch in tegenstelling met de Roomsche Kerk alleen doop en avondmaal als de door Christus voor de Kerk ingestelde sacramenten aannam. Zoo maakte althans voor de Luthersche en Episcopaalsche Kerk de absolute tegenstelling van de ware en valsche Kerk plaats voor die van de *zuivere* en *minder zuivere* Kerk plaats. Het verschil werd hier niet absoluut, maar relatief genomen. Getoetst aan de kenmerken voor de echte of ware Kerk opgegeven, was de Gereformeerde Kerk de zuiverste, terwijl deze andere Kerken een minder zuivere gestalte vertoonden. Zooals men ook bij *echt* goud toch onderscheid maken kan tusschen goud van 24 en van 18 en van 14 karaat.

En evenzoo dient wel in het oog te worden gehouden, dat dit relatieve graadverschil ook bij hetgeen onze Confessie de »valsche Kerk" noemt, voorkomen kan. Zelfs kan men zeggen, dat de omschrijving, die onze Confessie van de *valsche* Kerk geeft, tot op zekere hoogte met dit relatieve rekening houdt. Dit komt daaruit voort, dat bij de beschrijving van de ware Kerk men zich houden kon aan het ideale beeld, dat de Schrift van de Kerk ons teekent, maar dat het beeld der valsche Kerk aan de werkelijkheid ontleend werd, d.w.z. aan de Roomsche Kerk. Nu kan natuurlijk niet beweerd worden, en ook onze Vaderen hebben dit nooit beweerd, dat de Roomsche Kerk de valsche Kerk in absoluten zin genomen was. De valsche Kerk in absoluten zin genomen is de Kerk *van den Antichrist*, die eerst aan het einde der dagen zal komen. Zooals in den Antichrist, d.w.z. den mensch der zonde, Satan tegenover Christus een tegen-Christus stellen zal, zoo zal deze Antihrist tegenover de Christelijke Kerk een anti-Christelijke Kerk oprichten, die in alles het tegendeel van de Christelijke Kerk wezen zal. De Antichrist »zal als een God *in den tempel Gods* zitten, zich vertoonende, dat hij God is«. (II Thess. 2 : 4). Hij zal een Kerk hebben en een eerdienst; hij zal